

DE OORLOG VAN NU

Rein Bijkerk en Christ Klep

De oorlog van nu

Een rationele kijk op militair geweld in de 21^e eeuw

HOLLANDS DIEP

AMSTERDAM

2018

© Rein Bijkerk en Christ Klep, 2018
© Hollands Diep, Amsterdam 2018
Omslagontwerp: Studio Jan de Boer, Utrecht
Typografie: Crius Group, Hulshout
Foto auteur: © Wybe van Brakel

ISBN 978 90 488 3688 8
ISBN 978 90 488 3689 5 (e-book)
NUR 689

www.hollandsdiep.nl
www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Hollands Diep is een imprint van Overamstel Uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord

1.	Een opmars van geweld?	9
2.	De zin van oorlog	21
3.	Oorlog als instrument	55
4.	Aanslagen en oorlogen (2001-2016)	89
5.	Het bijzondere geval Israël	135
6.	Nederland, land van 'vrede en recht'?	171
7.	Oorlog als fenomeen: Conclusies	207

Verklarende woordenlijst	235
--------------------------	-----

Literatuur	241
------------	-----

Noten	245
-------	-----

Voorwoord

Kort voor het ter perse gaan van dit boek verscheen *De Bosatlas van de veiligheid*.¹ Een staalkaart van alles wat ons fataal kan worden. Bovenaan de lijst van gevaren prijkt de ordinaire valpartij, gevolgd door fijnstof en straling als stille moordenaars. ‘Vroeger ging je op een terp wonen tegen het water of bouwde je een stadsmuur tegen de vijand,’ betoogt eindredacteur Henk Leenaers, ‘maar tegenwoordig heb je zelfrijdende auto’s, milieuvervuiling, vuurwerkrampen en vliegtuigongelukken. We doen het onszelf dus een beetje aan.’²

Dat *De Bosatlas van de veiligheid* onmiddellijk de warme aandacht trok van media en publiek maakt duidelijk hoezeer veiligheid en onveiligheid gespreksonderwerp zijn geworden. Een rijk thema voor opiniepagina’s en talkshows. Wie vervolgens nog eens wat beter naar het thema kijkt, ontwaart al snel een geweldsparadox: de hedendaagse mens leeft – in het algemeen genomen – veiliger dan ooit. Ook waar het om geweld gaat. Maar door de toegenomen veiligheid komt het resterende geweld – en de nieuwe vormen ervan – des te harder aan. We zijn mentaal kwetsbaarder geworden. Dat is een relevante constatering nu aan de Europese grenzen zich donkere wolken hebben samengepakt van instabiliteit en van hele en halve oorlogen, en nu West-Europa getroffen wordt door jihadterrorisme.

Aan dit boek ligt nog een tweede en wellicht belangrijker observatie ten grondslag. Namelijk de constatering dat er, juist waar het gaat om oorlogen en geweld, behoefte is aan een nuchtere analyse en heldere duiding. *De oorlog van nu* is daarmee niet zonder

ambitie: het fenomeen en instrument oorlog ontleden, toetsen aan de geschiedenis en aan de hedendaagse praktijk. Onder meer door twee militaire tegenpolen – Israël en Nederland – tegen het licht te houden. De oorlog ontleed én ontkleed, zo u wilt.

Het boek is al met al een beargumenteerd en hopelijk uitdagend pleidooi voor een rationele kijk op oorlog.

Rein Bijkerk en Christ Klep
Februari 2018

Een opmars van geweld?

Onze wereld is onrustiger en lijkt gevaarlijker geworden. Zo zag Europa zich de afgelopen jaren geconfronteerd met instabiliteit en gewapende strijd in de Arabische wereld, met inbegrip van de opkomst en neergang van het extreem wrede is-kalifaat. Aan de oostzijde was er de agressieve politiek van Rusland. Dat land bleek ook de bron van desinformatiecampagnes en activiteiten van hackers, gericht tegen westerse democratieën. Ondertussen waren er terroristische aanslagen en een toestroom van oorlogsvluchtelingen en illegale migranten. Duidelijk werd dat problemen en dreigingen zeker niet aan de buitengrenzen stoppen. Het actuele geweld heeft ook al namen gekregen: de ‘asymmetrische oorlog’ in verre landen en met jihadterroristen, de ‘hybride oorlog’ van Poetin op de Krim en in Oost-Oekraïne, de opkomst van ‘cyberwar’ tussen staten. Het heeft er alle schijn van dat ‘we’ – Europa, en meer in het bijzonder de Europese Unie en de NAVO-landen – wat oorlog en geweld betreft een nieuwe tijd zijn binnengetreden.

Als in militair opzicht een andere periode is aangebroken, dan is het belangrijk dit feit nader te bezien. Wat is echt nieuw en wat is dat eigenlijk niet? Welke ontwikkelingen vallen op en welke zijn het gevaarlijkst? Dat alles niet alleen in de meer specifieke zin van strategie, militaire operaties, gevechtstactieken en hightechwapentechnologie, maar ook in breder verband. Oorlog en geweld kunnen slechts worden begrepen in relatie tot politiek en

samenleving. Zie bijvoorbeeld de militaire gevolgen van de huidige westerse obsessie met risicovermijding, of denk aan de effecten van de door oude en ‘sociale’ media veroorzaakte semipermanente opwinding en kortademigheid. Maar het is allereerst van belang ‘de oorlog van nu’ een plaats te geven in de meer recente geschiedenis. Zo zal er in dit hele boek steeds een wisselwerking zijn tussen actualiteit en relevant verleden.

Veranderende tijden, veranderende strijd

De afgelopen eeuw heeft Europa in militair opzicht een aantal perioden doorgemaakt. Het eerste tijdvak liep van 1914 tot 1945 en was de periode van de twee wereldoorlogen met tussendoor het interbellum vol grote politieke, economische en sociale problemen. De beide wereldoorlogen werden uitgevochten door massalegers van dienstplichtigen en waren ‘totaal’. Hele samenlevingen werden in dienst gesteld van de oorlogsinspanning, terwijl bovendien tijdens de Tweede Wereldoorlog het onderscheid tussen militairen en non-combattanten nagenoeg wegviel. Daarvan getuigden de meedogenloze luchtbombardementen op dichtbevolkte steden, met als doel het moreel van burgers te breken.

Het ging toen niet om een begrensde militaire actie, afgerond door een min of meer redelijk vredesverdrag zoals daarvoor vaak het geval was geweest. Er volgde een ‘totale’ strijdwijze, waarbij ook de overwinning totaal moest zijn. Oorlog leek in die zin niet ‘de voortzetting van politiek met andere middelen’, zoals de Pruisische generaal en militair denker Carl von Clausewitz (1780-1831) het in de vroege negentiende eeuw rationeel had verwoord, maar was vooral een zeer gewelddadige botsing tussen grootmachten en elkaar uitsluitende ideologieën: tussen nazi-Duitsland en democratische staten en tussen nazi-Duitsland en de communistische Sovjet-Unie. Daarbij werden op ideologische

grondslag grootschalige misdaden tegen de menselijkheid begaan. In de jaren twintig en dertig gebeurde dat al in de Sovjet-Unie, waar Stalin talloze slachtoffers maakte, onder meer door doelbewust de boerenbevolking van het Oekraïense platteland te laten verhongeren. Tijdens de Tweede Wereldoorlog gebeurde dat in de overtreffende trap door het Hitlerregime met zijn op rassenwaan gebaseerde massale uitroeiingscampagnes.

Na 1945 volgde de periode van de Koude Oorlog. Voor West-Europa, en dus ook voor Nederland, was het een tijd van aanpassen aan nieuwe verhoudingen, inclusief het einde van de koloniale rijken. Maar het was ook een lange periode van wonderlijke contradicties. Allereerst waren de Europese landen hun vooraanstaande mondiale positie kwijt, uitgeput als ze waren door twee vooral tussen hen en op hun grondgebied uitgevochten wereldoorlogen. Oost en West raakten gescheiden door een 'ijzeren gordijn' met aan de ene kant de Sovjet-Unie als leidende mogendheid en aan de andere zijde de Verenigde Staten. Beide supermachten hielden elkaar in bedwang met de dreiging van wederzijdse vernietiging door kernwapens: de *Mutual Assured Destruction*, treffend afgekort als MAD. Tegelijkertijd werd, ook door de West-Europese landen, een enorme conventionele defensie-inspanning geleverd met vele infanteriedivisies, tankeenheden, vliegtuigquadrons en vlootverbanden. Deels om de afschrikking te perfectioneren, maar ook omdat politici en hoge militairen geen afscheid konden nemen van hun prestigieuze klassieke wapens en symbolen van macht. Zelfs al deden die er sinds het gegeven dat een nieuwe Europese oorlog naar alle waarschijnlijkheid in een nucleair armageddon zou eindigen veel minder toe dan vroeger.

Maar voor West-Europa was de tijd van de Koude Oorlog óók een periode van vrede en samenwerking. De dreiging van wederzijdse vernietiging bleek voldoende om af te zien van militaire avonturen, al waren er een paar spannende momenten. Tegelijkertijd kregen, naast het door de Verenigde Staten geleide militaire NAVO-

bondgenootschap, allerlei Europese samenwerkingsverbanden vorm die later zelfs zouden uitmonden in een Europese Unie. Deze samenwerking werd gedragen door politici en bevolkingen die niet nóg een keer een grote oorlog wilden meemaken. De periode van de Koude Oorlog werd, althans wat betreft het westerse deel van Europa, daarnaast gekenmerkt door een succesvolle wederopbouw gevolgd door een grote welvaartsgroei. De oude Europese mogendheden mochten dan in de wereld veel van hun macht hebben verloren, voor hun burgers werd het leven beter en plezieriger dan ooit voor mogelijk was gehouden. Met uitstekende gezondheidszorg, goede onderwijskansen en – na de in de jaren zestig en zeventig door een in vrede en welvaart opgegroeide generatie jongeren afgedwongen sociaal-culturele omslag – ongekende individuele ontplooiingsmogelijkheden en vrijheden op het vlak van relaties en seksualiteit.

In november 1989 viel de Berlijnse Muur. En daarmee kwam, tezamen met de zo goed als vreedzame omwentelingen in Oost-Europese landen, een even plotseling als onverwacht einde aan de Koude Oorlog. Zelfs de ooit zo gevreesde Sovjet-Unie viel krakend uiteen. Een nieuw en optimistisch tijdvak brak aan. Het communisme had in alle opzichten gefaald: politiek, economisch en moreel. Westerse waarden van vrijheid en democratie, gekoppeld aan neoliberal marktdenken, onbekommerde globalisering en een hoge mate van persoonlijke vrijheid, leken voorgoed te hebben gewonnen. Vaandeldrager van de nieuwe tijd was Amerika, de enig overgebleven mondiale macht. Als kleine natie met hoog-gestemde idealen blies Nederland zijn partij mee, onder andere door ambitieuze deelname aan allerlei ‘vredesmissies’.

De Nederlandse Koude Oorlog-krijgsmacht had tot dan toe grotendeels bestaan uit dienstplichtigen. In korte tijd veranderde die krijgsmacht in een veel kleiner expeditionair beroepsleger. Eenheden daarvan werden veelvuldig naar verre streken uitgezonden. Gelijktijdig voerden kabinetten en parlement, daarbij

van harte gesteund door de publieke opinie, forse bezuinigingen door. Want nu er door het verdwijnen van de oude vijand geen oorlogsdreiging meer was, en de nieuwe missies een zeer laag geweldsniveau kenden en vaak meer leken op het verrichten van goede werken, mocht een flink 'vredesdividend' worden geïnd.

Toch bleek al snel niet alles pais en vree. Zo staken op de Balkan oude kwesties en conflicten de kop op zodra de disciplinerende werking van de Koude Oorlog was verdwenen. Nederland raakte zelfs rechtstreeks betrokken bij de gevolgen van het uiteenvallen van Joegoslavië. Ondanks een tegenstribbelende minister van Defensie en negatieve adviezen van generaals, werden onder druk van de publieke opinie en de Tweede Kamer – beide sterk beïnvloed door emotionerende televisieprogramma's en krantenartikelen – eenheden beschikbaar gesteld voor een VN-missie in het door een burgeroorlog en 'etnische zuiveringen' geteisterde Bosnië. De onbezonnen vredesoperatie werd een fiasco en liep uit op een humanitair drama. Want in juli 1995 werden de paar honderd lichtbepapende en van de buitenwereld afgesloten 'blauwhelmen' van Dutchbat III, die de 'safe area' Srebrenica moesten beschermen, op vernederende wijze overlopen door een overmacht van Bosnisch-Servische troepen. Troepen die daarna systematisch meer dan 8000 Bosnische moslimmannen en -jongens vermoordden. Pas toen vervolgens onder leiding van de Verenigde Staten de NAVO met luchtaanvallen ingreep, kon in Bosnië vrede worden afgedwongen. Voor Nederland resteerde een politiek en militair trauma, met slechts als schrale genoegdoening dat de grootste Srebrenica-misdadigers uiteindelijk in de Scheveningse gevangenis van het in Den Haag gevestigde internationale Joegoslaviëtribunaal eindigden.

Toch was het niet de Balkan, maar het Midden-Oosten waar zich een ontwikkeling voltrok met verreikende gevolgen. Sleutel-moment was daarbij de Golfoorlog van 1990-1991. De eerste akte werd gevormd door de verrassingsaanval waarmee de Iraakse dictator Saddam Hoessein het rijke oliestaatje Koeweit veroverde.

In de tweede akte opende Amerika, bijgestaan door Europese en Arabische coalitiegenoten, met een superieure strijdmacht de tegenaanval. Eerst was er een intensieve luchtcampagne, daarna volgde een grondoffensief waartegen Saddams grote maar kwaliteitsarme leger kansloos bleek. Het was ook de eerste oorlog die, dankzij de Amerikaanse nieuwszender CNN, in de huiskamer live te volgen was. Met als roemrucht mediamoment het rechtstreekse verslag uit Bagdad van het begin van de luchtcampagne. Even enthousiast als geschrokken riep verslaggever John Holliman *'Holy Cow!*' bij de vlammende lichtflitsen en dreunende inslagen van kruisraketten en geleide bommen.

Maar buiten het zicht van de media gebeurde rond diezelfde tijd in stilte iets anders en cruciaals. De aanwezigheid van grote aantallen westerse en meer in het bijzonder Amerikaanse troepen in Saoedi-Arabië, van waaruit het offensief tegen Saddam Hoessein werd gelanceerd, had op islamitische fundamentalisten een sterk radicaliserende werking. Het was voor hen onaanvaardbaar dat 'ongelovigen' dan wel 'kruisvaarders' zich zó dicht ophielden bij de heilige stad Mekka. Eén van die streng religieuze militanten was Osama Bin Laden. Samen met andere Arabische jihadisten had hij in Afghanistan tegen de Sovjets gevochten en hij had in 1988 Al Qaida opgericht, een vooralsnog weinig bekende organisatie. Bij hem en zijn naaste medestanders rijpte het plan de Verenigde Staten een zware slag toe te brengen en daarmee een grote confrontatie uit te lokken met de 'vijanden van de islam', waaronder de westerse landen met hun verdorven leefwijze en kwalijke machtspositie en invloed in het Midden-Oosten.

11 september en daarna

De klap kwam op 11 september 2001. De vs werden in het hart getroffen door de Al Qaida-aanslagen op het World Trade Center

in New York, symbool van Amerika's economische en financiële macht, en op het Pentagon in Washington, Amerika's militair-politieke zenuwcentrum. Er vielen bijna 3000 doden. De impact was des te groter doordat naar schatting een derde van de wereldbevolking via de media getuige was van het branden en na enige uren instorten van de Twin Towers. Het was een schoolvoorbeeld van 'asymmetrische oorlogvoering'. Een kleine groep van 19 zelfmoordterroristen veranderde gekaapte verkeersvliegtuigen vol passagiers op meedogenloze wijze in vliegende bommen die zich in gebouwen boorden waarin zich grote aantallen mensen bevonden. Er was niet alleen sprake van asymmetrie tussen het kleine aantal daders en de hoge tol aan mensenlevens, maar ook tussen de bescheiden kosten – naar schatting kostte de operatie Al Qaida minder dan 500.000 dollar – en de in de miljarden lopende materiële schade.

Ook de verdere gevolgen waren enorm. Als reactie op de aanslagen begon president George Bush junior zijn *War on Terror*. Die werd gevoerd met geheime operaties en acties van *special forces* en drones, maar ook met de inzet van grote aantallen Amerikaanse militairen in Afghanistan en vooral Irak. In dat land werd in het voorjaar van 2003 door een Amerikaans-Britse invasiemacht het regime van Saddam Hoessein ten val gebracht. Opnieuw hadden de technologisch superieure en goedgetrainde westerse troepen weinig moeite met het reguliere Iraakse leger. Maar vervolgens ging het helemaal mis. De Amerikaanse beleidsmakers hadden op een aan incompetentie grenzende manier geen oog voor de gecompliceerde werkelijkheid van Irak met zijn tribale verhoudingen, grote religieuze spanningen tussen soennieten en sjiieten, en gewelddadige politieke mores. In plaats van de basis te leggen voor vrijheid en democratie, zoals naast militair-strategische en economische motieven de bedoeling was, creëerde de invasie een aanhoudende gewelddadige chaos. Een doos van Pandora opende zich. De Amerikaanse en Britse strijdmachten bleken weinig opge-

wassen tegen dit irreguliere geweld. Het was een situatie waarvan Al Qaida alleen maar kon profiteren. Jaren later zou de Iraakse wanorde ook de snelle opkomst van IS en het bijbehorende kalifaat mogelijk maken, met zijn tot in West-Europa reikende terroristische tentakels.

De grote aanslagen van 2001 en de daaropvolgende militaire operaties betekenden een keerpunt. Ze maakten definitief een einde aan het idee van direct na de Koude Oorlog dat gewapende conflicten meer iets van het verleden zouden worden. In 2008 kreeg bovendien het algemeen beleden evangelie van het neoliberalisme een flinke tik. In Wall Street brak door een combinatie van onbegrensde hebzucht en onverantwoorde risico's een klassieke bankcrisis uit. Deze dreigde uit te lopen op een economische ineenstorting, zoals de wereld die in de jaren dertig van de twintigste eeuw had gekend. Doordat anders dan toen ditmaal verstandige tegenmaatregelen werden getroffen, bleef de schade beperkt tot een 'grote recessie' in plaats van een diepe depressie. Maar de schrik zat er goed in en in Europa bleef de financiële crisis, gekoppeld aan de problemen met de euro, nog lang doorzien.

Naast het neoliberalisme verloor een ander en nog aansprekender kroonjuweel van na 1989 zijn glans: de universeel veronderstelde keuze voor vrijheid en democratie. Na de invasie in Irak was al gebleken dat democratie geen eenvoudig exportproduct is. En de Arabische Lente maakte dat na 2010 eens te meer duidelijk. De uitkomsten stelden diep teleur: herstel van de militaire dictatuur in Egypte, anarchie in Libië en een door buitenlandse mogendheden opgestookte burgeroorlog van allen tegen allen in Syrië. Die teleurstelling had trouwens ook te maken met uit gebrek aan kennis en inzicht voortkomende foutieve beoordelingen.

Zo verleenden onder andere Frankrijk en Groot-Brittannië in 2011 luchtsteun aan de opstandelingen die dictator Al-Qadhafi probeerden te verdrijven. De steun werd gegeven in de overtuiging

dat die zou leiden tot een min of meer vrij Libië. Maar in dat land ontbraken, net als in Irak, nagenoeg alle daarvoor noodzakelijke maatschappelijke en politieke voorwaarden. Het resultaat was dat Libië in plaats van een soort democratie te worden feitelijk werd overgenomen door militieën en criminele bendes. Intussen waren de gevolgen van de mislukte Arabische Lente voor Europa niet gering. Getuige bijvoorbeeld de vluchtelingen- en migrantencrisis, die op haar beurt weer een stimulans betekende voor de verdere opkomst van politiek populisme.

Het was de Russische machthebber Vladimir Poetin die in 2014 de cirkel sloot. Rusland wenste weer serieus te worden genomen en wilde, net als de Sovjet-Unie vroeger had gedaan, een rol op het wereldtoneel spelen. Voor het eerst sinds de val van de Berlijnse Muur leek een Koude Oorlog-achtige situatie te ontstaan. Dat kwam door de Russische annexatie van het Krim-schiereiland en door Poetins separatistisch gestook in het aan Rusland grenzende oostelijk deel van Oekraïne. Er raakte zelfs een aparte term in zwang voor het Russische optreden. Het zou een ‘hybride oorlog’ zijn. Een geheel van militaire intimidatie aan de grens, propaganda en desinformatie via televisie en social media, *undercover* operaties, en het zenden van wapens en militaire ‘vrijwilligers’ naar afscheidingsbewegingen.

Op tragische wijze kreeg ook Nederland ermee van doen. In juli 2014 was het een door Rusland aan Oekraïense separatisten beschikbaar gestelde en hoogstwaarschijnlijk door Russische militairen bediende grond-luchtraket die vlucht MH17 van Malaysia Airlines neerhaalde. Aan boord waren 298 mensen onder wie 196 Nederlanders – de vlucht werd mede uitgevoerd namens KLM –, die allen omkwamen.

Al met al zijn we sinds enkele jaren in een nieuwe fase van dreigende ontwikkelingen, oorlog en geweld terechtgekomen. Het blijft overigens een paradoxale situatie. Wereldwijd is het aantal oorlogen en het aantal slachtoffers van militair geweld nog

steeds historisch laag, terwijl de kans om binnen de Europese Unie of in een NAVO-land persoonlijk getroffen te worden door een terreurdaad statistisch uiterst klein is. En toch wordt Europa wel degelijk geconfronteerd met instabiliteit en anarchie in Noord-Afrika, grootschalig geweld in het Midden-Oosten en Russisch militair activisme aan de oostgrenzen. Daarbij voegen zich de maatschappelijke druk van de komst van grote aantallen oorlogsvluchtelingen en illegale migranten, en het acute probleem van terrorisme op fundamentalistisch-islamitische grondslag.

De oorlog van nu beter begrepen

Om een antwoord te vinden op de vraag wat er in dezen precies aan de hand is, wordt in dit boek stapsgewijs een verhelderende marsroute gevolgd. Uitgangspunt daarbij is dat, zoals aan het begin van dit hoofdstuk al werd gesteld, oorlog en militair optreden per definitie deel uitmaken van een groter politiek en maatschappelijk geheel. Of anders gezegd: de militaire dimensie kan alleen goed worden begrepen als ook politieke, economische, sociale en culturele – en zelfs biologische en demografische – factoren erbij worden betrokken. Verder is het noodzakelijk om militaire gebeurtenissen en ontwikkelingen te bekijken vanuit een historisch langetermijnperspectief, want anders gaat vrijwel vanzelf de waan van de dag regeren.

In het volgende hoofdstuk zal oorlog als fenomeen onder de loep worden genomen. Het is immers een van de vernietigendste verschijnselen in de menselijke geschiedenis, en tegelijkertijd een sterke scheppende kracht. Staten en samenlevingen zijn in hoge mate zowel het product van oorlog als van pogingen het monster te temmen en hun inwoners zo veel mogelijk veiligheid te bieden. Maar bij oorlog als fenomeen gaat het bijvoorbeeld ook om de archetypische testosteron-geladen jongeman die plezier ontleent

aan avontuur en risico en zelfs aan het doden. En om het sterke rituele en spelkarakter van oorlog en de vormen van verering, variërend van het oude Pruisische militarisme tot het huidige heilig geloof in hightech-wapens.

Vervolgens komt in het derde hoofdstuk het thema oorlog als ‘instrument’ aan de orde. Gewapende strijd wordt altijd geleverd met een doel. Of het nu gaat om het prehistorisch uit een naburige nederzetting roven van vrouwen en vee, of de uitschakeling van een moderne dictator. In Europa bestaat zelfs een lange traditie van ‘instrumenteel’ oorlogsdenken, van de oude Grieken en Romeinen via Von Clausewitz tot in onze dagen. Bijna net zo lang hebben westerse legers het vaak lastig met tegenstanders die zich als guerrillastrijder of terrorist niet aan de officiële kriegsregels houden.

In hoofdstuk 4 staat de periode 2001-2016 centraal, de jaren van de aanslagen op 9/11 tot en met het gruwelkalifaat van de Islamitische Staat en zijn gewelddadige uitlopers in West-Europa. Tegen een achtergrond van falende staten, religieus-cultureel verkrampte samenlevingen en extreme bevolkingsgroei gaat het daarbij onder meer over asymmetrische en terroristische strijdwijzen en de moeite die westerse krijgsmachten hebben daarop effectieve antwoorden te vinden. Het ‘hybride’-optreden van Rusland komt eveneens aan de orde.

De hoofdstukken 5 en 6 zijn militaire casestudies van twee uitersten, respectievelijk Israël en Nederland. Israël, dat zowel het eigen voortbestaan verdedigt als een bezettende macht is, wordt geconfronteerd met een pandemonium van conventionele en niet-conventionele dreigingen, variërend van een aanval met chemische of zelfs nucleaire wapens tot miniaanslagen met een van huis meegenomen keukenmes. Als het gaat om het vinden van een antwoord op de dreiging van terrorisme zouden zwaar-beveiligde maar tegelijkertijd tamelijk ontspannen steden als Tel Aviv en Jeruzalem weleens het voorland kunnen vormen van veel

Europese steden. Waar Israël een tot de tanden bewapende *nation in arms* is, heeft Nederland zijn krijgsmacht tot het minimum teruggebracht en voert onze regeringszetel trots de pacifistische leuze ‘internationale stad van vrede en recht’. Interessant is natuurlijk hoe Nederland als burgerlijke natie, met wel degelijk een militaire kant, omgaat met oorlog en geweld.

Ten slotte komen in hoofdstuk 7 in concluderende zin alle lijnen samen: oorlog als fenomeen en als instrument, de ingrijpende gebeurtenissen na 2001 en de militaire observaties betreffende Israël en Nederland. Het is een afsluitende exercitie die uitmondt in een handreiking voor een beter begrip van ‘de oorlog van nu’.

De zin van oorlog

‘Oorlog en vooral het vechten zelf behoren tot de meest opwindende en stimulerende menselijke activiteiten. Al het andere wordt overschaduwd; heel vaak gaan die opwinding en stimulering over in puur genot.’

Martin van Creveld, Israëliisch militair-historicus¹

Vechten in een oorlog kan voor een soldaat bijzonder bevredigend zijn. Het gaat om de meest basale inzet, om leven en dood. Het overweldigt zijn totale persoonlijkheid op een enerverende manier. Zijn bewustzijn wordt verhoogd door de kick van dopamine en adrenaline. Alleen al lezen over oorlog doet de biochemische sappen vloeien. ‘Kicken, man!’ riepen opgewonden Nederlandse soldaten tijdens gevechten in Afghanistan. Oorlogsveteranen herhalen telkens weer dat ze op het slagveld de enerverendste momenten van hun leven ervoeren. Doden kan zelfs therapeutisch werken. De vermaarde Israëliische militair-historicus Martin van Creveld – de intellectuele vader van deze analyse, overigens geboren in Nederland – windt er geen doekjes om. En hij is zeker niet de enige. Oorlog als een semisportieve en vooral bevredigende bezigheid.²

Zijn dit boude uitspraken? De reacties lopen in elk geval sterk uiteen: bovenstaande wordt óf gezien als een onsmakelijke en amorele dooddoener, óf het is een verfrissende erkenning van een ongemakkelijke waarheid. Inderdaad, oorlog schrikt af én fascineert. Oorlogsgeweld vernietigt, creëert en ordent. Oorlog is in velerlei opzichten de motor van de geschiedenis.

In de Griekse mythologie was Polemos de allesoverheersende god van oorlog en strijd. ‘Oorlog is van alles de vader,’ schreef de Griekse filosoof Heraclitus (ca. 540-480 v.Chr.). De oude Grieken zagen oorlog bovenal als iets volkomen natuurlijks, zelfs als een serieus en deugdzaam tijdverdrijf. Polemos’ onafscheidelijke eega was Hybris, de godin van onbeschaamdheid en grootheidswaanzin. Hoe toepasselijk.

Oorlog is tot nu onmiskenbaar een zeer belangrijke creatieve en ordenende kracht in de geschiedenis. Oorlog hoort bij de mens. ‘We zijn oorlogszuchtig en zijn dat altijd geweest,’ vatte de Canadese antropoloog Ronald Cohen deze symbiose samen.³ De vraag echter waarom de mens zich zo verlaat op oorlog blijft een prangende. Hoe kan een voor rede vatbaar wezen zo gewelddadig zijn? Vrede lijkt immers in alle opzichten een veel logischer keuze. De beide wereldoorlogen – totaal in hun allesvernietigende omvang – duwden deze vraag nog verder naar de voorgrond. Dat gold ook voor het dreigende nucleaire armageddon van de Koude Oorlog. De theorievorming over oorlog loopt logischerwijs over van morele vooronderstellingen en oordelen. Wetenschappers van de Realistische School – die de internationale betrekkingen beschouwt als een eeuwige machtsstrijd – zien idealisten als naïeve dromers. Omgekeerd zien zij de realisten als amorele hardliners.

De conclusie dat oorlog aanzienlijke voordelen kan opleveren en uiteindelijk tot meer beschaving en minder geweld leidt, wint hoe dan ook langzamerhand terrein. Oorlog is niet noodzakelijkerwijs kwaadaardig, schreef de Britse evolutionair bioloog Richard Dawkins. Los van het feit dat sommige oorlogen simpelweg gerechtvaardigd zijn, kweken ze ook solidariteit, moed, kameraadschap, redelijkheid en de bereidheid tot zelfopoffering.⁴ Het niet te versmaden gevoel bij iets te horen wat groter en belangrijker is dan jezelf. *You feel alive!* In dezelfde lijn stelt de Amerikaanse oorlogsjournalist Chris Hedges nogal uitdagend: ‘Oorlog is een kracht die ons betekenis geeft.’⁵

Hoe paradoxaal dat ook klinkt, oorlog heeft de mensheid dus niet alleen rampspoed gebracht maar evenzeer ten goede veranderd, rijker en veiliger gemaakt. Zonder geweld waren er geen natiestaten geweest die ons relatief doelmatig beschermen tegen willekeurig geweld. Bezien vanuit deze invalshoek heeft oorlog maatschappelijke, economische en politieke ontwikkelingen versneld, zoals de opkomst van progressief links en de vrouwenemancipatie. Mede dankzij oorlog leven we nu langer en gezonder dan ooit tevoren. De antropoloog Lawrence Keeley rekende uit dat steentijdsamenlevingen 20 keer meer geweld kenden dan mensen in de middeleeuwen in Europa en 300 tot 600 keer zoveel als tijdens de jaren vijftig in Europa.

'Nice little wars'

Chris Hedges staat zeker niet alleen.⁶ De Britse historicus Ian Morris formuleert het nog een graadje scherper: 'Oorlog is verslavend.' Je ziet Martin van Creveld al instemmend knikken. Oorlog verleidt de massa met ficties waarin zij graag wil geloven. Om dat te bereiken, zijn alle mensen in staat om te strijden. Het moet inderdaad gezegd: door alle tijdvakken heen zijn mensen aanhoudend gefascineerd door oorlog. Daarbij past de kanttekening dat deze fascinatie niet gelijk hoeft te staan aan 'houden van' oorlog. De beruchte Amerikaanse vuurvretergeneraal George S. Patton (1885-1945) paradeerde schaamteloos zijn heftige liefdesaffaire met oorlog: 'Fantastisch! Vergeleken met oorlog verschrompelt elke menselijke inspanning tot iets onbelangrijks. Ik hou ervan. God help me, ik hou er zo enorm van. Ik hou meer van oorlog dan van mijn leven.'

Zomaar sterven voor het vaderland was een concept waarin *old guts and glory* Patton dan weer minder heil zag. Het was immers nogal wieses, zo delibereerde de generaal met enige ironie, om

juist de vijand te laten creperen voor het vaderland! Pattons credo brengt ons bij een andere fundamentele vraag. Hoe is het toch mogelijk dat we telkens opnieuw bereid zijn massaal ons leven te wagen voor wat in essentie een flinterdun idee blijkt te zijn, zoals gekrenkte nationale trots? Volkeren demoniseren de vijand met het grootste gemak en koesteren het eigen Grote Gelijk. De opponent doet exact hetzelfde, maar dan in omgekeerde richting. We creëren moeiteloos nationale mythen en plakken labels (*Axis of Evil*) die uitblinken in allesverklarende eenvoud. Boven alles zweeft Het Grote Doel als ultieme rechtvaardiging. Oorlog zou anders slechts georganiseerde moord zijn.

Het schijnbare gemak waarmee individuen collectief bereid zijn om te vechten, risico's te lopen, getraumatiseerd te raken en zelfs te sterven, lijkt op het eerste gezicht inderdaad irrationeel. Allesbehalve uitzonderlijk is echter de volgende episode. Tijdens de Eerste Wereldoorlog roeide een handvol Duitsers met twee machinegeweren in enkele minuten een Brits bataljon van enkele honderden soldaten uit. De Britse aanvallers maakten geen schijn van kans. Een harde les die niet zonder correctie mocht blijven? Nee, want de daaropvolgende dagen liepen Britse militairen opnieuw gehoorzaam het moordende spervuur van de Duitse machinegeweren tegemoet.

Dit fenomeen zien we telkens opnieuw. In 1942-1943 was het statistisch gezien vrijwel onmogelijk voor de bemanningen van Amerikaanse bommenwerpers om een operationele tour van 25 missies te draaien zonder te worden neergeschoten. Alleen bij Duitse onderzeebootbemanningen lagen de verliespercentages hoger. Toch meldde zich, vaak vrijwillig, steeds weer nieuw kanonnenvlees om de lege plekken te vullen. Tegen beter weten in.

Aan het thuisfront hetzelfde beeld. Duizenden van Europa's meest vooraanstaande kunstenaars, schrijvers en wetenschappers waren euforisch toen in 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak.⁷ Hoe konden zoveel intelligente, vooruitstrevende en sociaal geënga-

geerde mannen en vrouwen veranderen in militante, oorlog verheerlijkende radicalen? Het volk schaart zich als puntje bij paaltje komt in groten getale achter zijn leiders.

In 1982 stal de Falklandoorlog tegen Argentinië – *a nice little war* – de harten van het Britse volk. Topografisch gezien stelden de winderige eilanden (Las Malvinas in Argentijnse ogen) in de zuidelijke Atlantische Oceaan niets voor. De Britse aanwezigheid telde 75 mariniers, een paar honderd schaapherders en een even flegmatieke pinguïnkolonie. Maar het conflict met Argentinië leidde in het moederland tot een golf van ongebreideld patriotisme. ‘Gotcha!’ kopte *The Sun* toen een Britse onderzeeër (*our super nuclear sub*) begin mei 1982 de Argentijnse kruiser Belgrano tot zinken bracht. Krantenlezers konden raketten ‘adopteren’. Het leed werd zoals zo vaak omgebouwd tot prijzenswaardige daadkracht en opoffering. Dat gebeurt nu eenmaal wanneer mensen in een strijd om hoge belangen, nationale trots of het voortbestaan verzeild raken.

‘Killer apes’ en politiek-maatschappelijke structuren

Deze collectieve bereidheid om naar het slagveld te trekken, vraagt om een nadere verklaring. Oorlogen zijn inderdaad onbetwistbaar een cruciale ordenende kracht in onze geschiedenis. Van de duizenden jaren opgetekend verleden is er nauwelijks een periode volledig vreedzaam geweest. Oorlog lijkt – meer dan vrede – een natuurlijke staat van de mens. Daarbij past trouwens de opmerking dat er geen directe relatie hoeft te bestaan tussen de intensiteit van een oorlog, de duur ervan en het aantal slachtoffers. Soms schijnbare willekeur kenmerkt het oorlogsgeweld. Sommige regio’s hebben nauwelijks onder oorlog te lijden gehad. Simpelweg omdat ze topografisch of klimatologisch te grote hindernissen opwerpen. Of omdat ze militair-strategisch amper betekenis hebben.